

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ЕКОЛОГІЇ КАРПАТ
79026, м. Львів-26, вул. Козельницька, 4, Тел./факс (032) 270-74-30
E-mail: ecoinst@mail.lviv.ua Код: ЄДРПОУ 05540066, МФО 820172,
Банк ДКСУ в м. Київ., р/рахунок UA418201720343160001000000725

59 № 18. 03. 2024.

На № від 2024р.

Міністру Міністерства захисту довкілля
та природних ресурсів України
Руслану СТРІЛЬЦЮ,
Голові Комітету Верховної Ради України
з питань екологічної політики та природокористування
Олегу БОНДАРЕНКУ

Аналітична записка щодо необхідності охорони цетрарії ісландської в Україні

Інститут екології Карпат НАН України тривалий час проводить наукові дослідження у Карпатах і надає рекомендації щодо природоохоронної діяльності в регіоні.

Останніми роками на території України загалом, і у високогір'ї Карпат зокрема, відзначається масова заготівля цетрарії ісландської, у тому числі на заповідних територіях, що становить істотну загрозу для рідкісних рослинних угруповань Зеленої книги України і популяцій багатьох видів Червоної книги України. У зв'язку з цим, виникла нагальна потреба надати цетрарії ісландській спеціального охоронного статусу і заборонити її заготівлю.

Нижче подаємо наукове обґрунтування доцільності таких заходів.

Цетрарія ісландська, ісландський мох (*Cetraria islandica* L.) є багаторічним листовидно-кущовим лишайником (Зузук, Куцик, 2007). Цетрарія ісландська є типовим видом у тундрі й лісотундрі, у сухих соснових борах північної частини лісової зони, у гірських лісах і на високогірних луках на сильноокислих ґрунтах. У горах Європи крім Карпат росте в Альпах, Балканах і Піренеях. Поширений також на Кавказі, Алтаї, Саянах і горах Далекого Сходу.

В Україні трапляється передусім у Карпатах, спорадично на Поліссі, а в південних областях країни є рідкісним.

У 2014 році Комітет Європейського Союзу з лікарських засобів рослинного походження класифікував *Cetraria islandica* як традиційний лікарський засіб.

У останні десятиріччя спостерігається зменшення чисельності популяцій *C. islandica* внаслідок заготівлі. Надмірні збори цетрарії призводять до втрат навіть у Скандинавії та Ісландії. Вид є загрозеним також від забруднення повітря – активно нагромаджує важкі метали, не толерує SO₂, викиди якого істотно вплинули на втрати придатних для виду

оселищ (Hauck, 2008). Причиною звуження ареалу є також глобальне потепління (Sinigla et al., 2015).

До недавнього часу *C. islandica* не підлягала охороні, однак внаслідок негативної динаміки й повільного її відновлення у багатьох країнах запроваджено певні охоронні заходи. У Європі під заборонаю збирання цетрарія ісландська перебуває в Румунії, Угорщині та Німеччині (Ardelean, Keller, Scheidegger, 2013; Sinigla, Lökös, Varga, Farkas, 2015; Vicol, 2017; Vicol, Mihăilescu, 2022). Запропоновано включити її до міжнародного Червоного списку (https://redlist.info/iucn/species_view/382416/) з категорією LC.

На даний час в Україні відзначається спонтанний неконтрольований заготівельний бум цетрарії ісландської. Численні сайти рясніють оголошеннями про купівлю-продаж ісландського моху. Найбільше пропозицій у карпатському регіоні, приуроченому до високогір'я. Це Яремче, Ворохта, Верховина, Чорна Тиса, Подобовець, Косів та ін. Однак пропозиції продажу сировини охоплюють багато великих міст по всій Україні. Окрім сухої слані пропонують ісландський мох також у вигляді водно-спиртової настоянки, фіточаїв, екстрактів, сиропів, таблеток тощо.

Перші дописи про інтенсивну заготівлю *Cetraria islandica* у Чорногорі датуються 2019 р. За нашими спостереженнями обсяги збирання тут особливо збільшилися в останні три роки. Заготівля відбувається по усьому Чорногірському хребту, здебільшого на заповідних територіях Карпатського біосферного заповідника (КБЗ) і Карпатського національного природного парку (КНПП) (рис. 1).

Рис. 1. Браконьєрська заготівля *Cetraria islandica* на г. Брескул, 1830 м, пд. і на г. Данцер, 1770 м, сх. Заповідні території КБЗ і КНПП.

Водночас, *C. islandica* є компонентом численних угруповань Зеленої книги України (2009), які підлягають охороні. Домінантами цих фітоценозів часто виступають види

Червоної книги України (2009): *Salix retusa*, *Dryas octopetala*, *Loiseleuria procumbens*, *Rhododendron kotschyi*. До угруповань формації верби туполистої (*Saliceta retusae*) за участі *C. islandica* належать рідкісні асоціації: *Salicetum (retusae) caricosum (sempervirentis)*, *Salicetum (retusae) sesleriosum (caerulentis)*, *Salicetum retusae purum*. Вони поширені на Чорногірському і Свидовецькому масивах на північних стрімких схилах із слабозвинутими кам'янистими ґрунтами холодної кліматичної зони на кислих силікатних породах. Це реліктові угруповання на північно-східній межі ареалу. У трав'яно-чагарничковому ярусі трапляються рідкісні й ендемічні карпатські види – *Doronicum clusii*, *Veronica baumgartenii*, *Aconitum nanum* та багато інших.

Окрім цих рідкісних фітоценозів, згубного впливу заготівлі зазнають також більш поширені первинні альпійські угруповання, зокрема, з домінуванням *Juncus trifidus* і *Vaccinium uliginosum*. Внаслідок вилучення цетрарії ісландської вони деградують і змінюються вторинними тривалопохідними флористично збідненими ценозами.

Нами досліджено наслідки заготівлі *Cetraria islandica* по Чорногірському хребту на схилах гір Данцер, Пожижевська і Брескул тощо у діапазоні висот 1750-1850 м н.р.м. На ділянках вилученої *C. islandica* проведено облік особин видів, які відмерли і які вижили.

Встановлено, що найбільш вразливими до відчуження *C. islandica* є чагарнички. Пагони *Rhododendron myrtifolium*, *Vaccinium uliginosum* і *Vaccinium myrtillus* у локусах видаленої цетрарії на 80-90% відмерли протягом першого року внаслідок вимерзання взимку. На 70-80% ураження зазнали пагони *Loiseuleria procumbens* і *Rhodococcum vitis-idaea*.

Від 60 до 80% особин усіх видів трав також уражені і відмерли (*Homogyne alpina*, *Hieracium alpinum*, *Carex sempervirens*, *Festuca airoides*, *F. picta*, *Campanula alpina*, *Juncus trifidus*, *Soldanella hungarica*, *Helictotrichon versicolor*, *Anthoxantum alpinum*, *Pulsatilla alba*, *Potentilla aurea*). Менш вразливим виявився *Calamagrostis villosa*. Його особини уражені на 40-50%.

Таким чином, можна зробити висновок, що *Cetraria islandica* відіграє роль протектора для усіх видів фітоценозів альпійського поясу за екстремальних умов – низьких температур й інтенсивних вітрів. Взимку завдяки *C. islandica* відбувається затримування снігу і створення сприятливого мікрофітоклімату в приземному ярусі низькорослих високогірних видів рослин.

Наслідки збирання *C. islandica* є аналогічними до інтенсивного витоптування, під дією якого ушкоджується покрив цього лишайника і, відтак, відбувається заміна первинних альпійських фітоценозів вторинними тривалопохідними. Очевидно, відновлення структури угруповань після припинення вилучення *C. islandica* буде тривати десятиліттями. До таких дигресивних змін призведуть навіть одноразові інтенсивні заготівлі, адже швидкість відростання особин *C. islandica* надзвичайно повільна і становить лише декілька міліметрів на рік. На ділянках видалення *C. islandica* процеси відновлення рослинності сповільнюються також внаслідок вітрової і водної ерозії. Негативний вплив заготівлі *C. islandica* підсилюється кліматогенними процесами. Внаслідок кліматичних змін відзначено відмирання *C. islandica* на найнижчих гіпсометричних рівнях її поширення у межах лісового поясу і негативну динаміку в субальпійському поясі Українських Карпат.

Отже, протягом останніх років в Україні відзначається інтенсивна заготівля *C. islandica*. У високогір'ї Карпат винищення цього лишайника відбувається зокрема на заповідних територіях. Це призводить до порушення структури рідкісних угруповань, що перебувають під охороною (Зелена книга України), їхньої дигресії і ураження численних популяцій ендемічних і рідкісних видів Червоної книги України.

У випадку, якщо заготівля триватиме, можна передбачати великомасштабну деградацію альпійської рослинності Українських Карпат та численних фітоценозів Полісся, на території яких також відбувається інтенсивне знищення цетрарії ісландської.

Підсумовуючи, висловлюємо переконання, що на часі заборонити заготівлю цетрарії ісландської на території України і надати цьому виду спеціальний статус охорони.

Література

- Зелена книга України /за ред. Я.П. Дідуха. К.: Альтерпрес, 2009. 448 с.
- Зузук Б. М., Куцик Р. В. Цетрарія ісландська (ісландський мох): *Cetraria islandica* L. Провізор. 2007. № 12. С. 36-39.
- Червона книга України. Рослинний світ / за ред. Я.П. Дідуха. Київ: Глобалконсалтинг, 2009. 900 с.
- Ardelean I.V., Keller C., Scheidegger C. Lichen flora of Rodnei Mountains National Park (Eastern Carpathians, Romania) including new records for the Romanian mycoflora. *Folia Cryptog. Estonica*. 2013. Vol. 50. P.101–115. <http://dx.doi.org/10.12697/fce.2013.50.13>
- Hauck M. Susceptibility to acidic precipitation contributes to the decline of the terricolous lichens *Cetraria aculeata* and *Cetraria islandica* in central Europe. *Environmental Pollution*. 2008. T. 152, P.731-735. DOI: 10.1016/j.envpol.2007.06.046
- Sinigla M., Lőkös L., Varga N., Farkas E. Distribution of the legally protected lichen species *Cetraria islandica* in Hungary. *Studia botanica hungarica*. 2015. Vol. 46. P. 91-100. DOI: <https://doi.org/10.17110/StudBot.2015.46.1.91>
- Vicol I. Red listed lichen species within old growth and young growth forests from Romania. *Romanian Journal of Biology.Plant Biology*. 2017. Vol. 62, No. 2. P.67-76.
- Vicol I, Mihăilescu S. A biogeographical study of red listed lichen species at temporal and spatial scales within protected and non-protected areas. *Scientific Reports*. 2022. 12(1):898. <https://doi.org/10.1038/s41598-022-04872-1>
- https://redlist.info/iucn/species_view/382416/

Директор Інституту

екології Карпат НАН України, д.б.н., проф.

 Іван ДАНИЛИК

Завідувач відділу

популяційної екології, д.б.н., с.н.с.

 Володимир КИЯК

Учений секретар Інституту, к.б.н., с.н.с.

 Володимир БІЛОНОГА

Паперова копія
електронного
документа

**МІНІСТЕРСТВО ЗАХИСТУ ДОВКІЛЛЯ ТА ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ
(МІНДОВКІЛЛЯ)**

вул. Митрополита Василя Липківського, 35, м. Київ, 03035, тел.: (044) 206-31-00, (044) 206-31-15,
факс: (044) 206-31-07, E-mail: info@mepg.gov.ua, ідентифікаційний код 43672853

На № 59 від 18.03.2024

**Інститут екології Карпат
Національної академії наук
України**

вул. Козельницька, 4, м. Львів-26, 79026

Про охорону цетрарії ісландської в Україні

Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України опрацювало в межах компетенції листи Інституту екології Карпат Національної академії наук України щодо надання цетрарії ісландській спеціального охоронного статусу та заборони її заготівлі, один з яких надіслано листом Комітету Верховної Ради України з питань екологічної політики та природокористування від 02.04.2024 № 04-15/11-2024/71870 та повідомляє.

Відповідно до статей 30, 31 Закону України «Про рослинний світ» рідкісні і такі, що перебувають під загрозою зникнення, види рослин, що зростають в природних умовах на території України, в межах її територіальних вод, континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони, підлягають особливій охороні і заносяться до Червоної книги України.

Види рослин, які не занесені до Червоної книги України, але є рідкісними або такими, що перебувають під загрозою зникнення на території Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя, можуть заноситися до Переліку видів рослин, що підлягають особливій охороні на цих територіях. Перелік та Положення про нього затверджуються Верховною Радою Автономної Республіки Крим, відповідними обласними, Київською та Севастопольською міськими радами.

Рідкісні і такі, що перебувають під загрозою зникнення, та типові природні рослинні угруповання підлягають охороні на всій території України і заносяться до Зеленої книги України.

Згідно зі статтею 14 Закону України «Про Червону книгу України» підставою для занесення видів тваринного і рослинного світу до Червоної книги України є наявність достовірних даних про чисельність популяцій та їх динаміку, поширення і зміни умов існування, що підтверджують необхідність вжиття особливих термінових заходів для їх збереження та охорони.

Міндовкілля
№25/2-11/4623-24 від 08.04.2024
КІПІ Краснопольський О. В. 08.04.2024 18:48
26B2648ADD30321104000000140230008086A800
Сертифікат діяєний з 12.09.2022 16:07 до 12.09.2024
16:07

До Червоної книги України в першу чергу заносяться реліктові та ендемічні види, види, що знаходяться на межі ареалу, види, що мають особливу наукову цінність, а також види, поширення яких швидко зменшується внаслідок господарської діяльності людини.

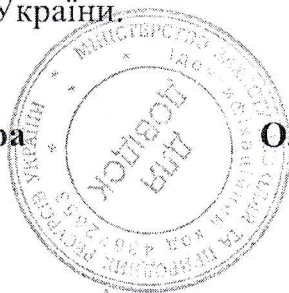
Пропозиції про занесення до Червоної книги України видів тваринного або рослинного світу можуть вносити відповідні науково-дослідні установи, державні і громадські організації, окремі фахівці, вчені. Ці пропозиції мають містити наукове обґрунтування необхідності занесення виду тваринного чи рослинного світу до Червоної книги України, відомості про його поширення, заходи, необхідні для збереження та відтворення у природних чи штучно створених умовах.

Аналіз та узагальнення пропозицій щодо занесення видів тваринного і рослинного світу до Червоної книги України здійснюються Національною комісією з питань Червоної книги України.

Рішення про занесення видів тваринного і рослинного світу до Червоної книги України приймається центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища, за поданням Національної комісії з питань Червоної книги України.

З метою об'єктивного розгляду порушених у листах питань Міндовкілля надіслало їх до Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської, Чернівецької обласних рад та Національної комісії з питань Червоної книги України Національної академії наук України для опрацювання в межах компетенції та інформування про результати розгляду Міндовкілля та Інститут екології Карпат Національної академії наук України.

Перший заступник Міністра

Олександр КРАСНОЛУЦЬКИЙ

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ

Володимирська, 54, Київ-54, 01601, МСП.
E-mail: prez@nas.gov.ua. Факс: (044) 234-32-43
Телефон: канцелярія 234-51-67, 239-65-94; для довідок 239-66-66, 239-64-44
Для телеграм: Київ, Наука. ЄДРПОУ 00019270

№ 110/698 - 5 «02» 05 2024р.

На Ваш №

Міністерство захисту довкілля та
природних ресурсів України

Інститут екології Карпат НАН
України

Національна академія наук України та Національна комісія з питань Червоної книги України розглянули лист Інституту екології Карпат НАН України від 18.03.2024 № 59 щодо необхідності охорони цетрарії ісландської в Україні, надісланий листом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 09.04.2024 № 25/2-11/4671-24, та надсилає матеріали Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України із відповідями на порушені у листі питання.

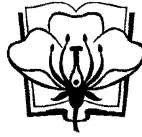
Додаток: лист Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України від 25.04.2024 № 111-171/1-09 на 2 арк.

Перший заступник Голови
Національної комісії з питань
Червоної книги України,
віцепрезидент Національної
академії наук України
академік НАН України

Вячеслав КОШЕЧКО

Вик. Сергій Приваліхін 044-239-6592

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ БОТАНІКИ ІМ. М.Г. ХОЛОДНОГО

вул. Терещенківська, 2, м. Київ, 01004, Україна, тел./факс: (044) 234-4041
E-mail: inst@botany.kiev.ua URL <http://www.botany.kiev.ua> Код ЄДРПОУ 05417199

25.04.2024р. № 111-РР/1-09

На № _____ від _____

Президія НАН України
Відділення загальної біології

Щодо охорони цетрарії ісландської в Україні

На виконання доручення ВЗБ фахівці Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України розглянули лист Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 09.04.2024 № 25/2-11/4671-24 щодо охорони цетрарії ісландської в Україні та надають необхідну інформацію. В аналітичній записці, представленій фахівцями Інституту екології Карпат НАНУ викладені достовірні результати щодо катастрофічного зменшення лишайника Цетрарії ісландської (*Cetraria islandica*) внаслідок бракон'єрської заготівлі. Треба лише додати, що разом із його злочинною заготівлею, нищиться лишайник Тамнолія щетиниста (*Tamnolia vermicularis*), який включений до Червоної книги України із статусом «вразливий». Він є також компонентом наземних субальпійських лишайникових угруповань разом із Цетрарією ісландською, але має найнижчу частоту потрапляння в угрупованнях. Варварське знищення лишайникового покриву може призвести до суттєвого скорочення популяцій Цетрарії ісландської, повного знищення Тамнолії щетинистої з високогір'я Карпат, а також загибелі особин в популяціях видів судинних рослин, що включені до Червоної книги України зокрема *Dryas octopetala*, *Loiseleuria procumbens*, *Rhododendron myrtifolium*, *Salix retusa*, *Salix herbacea* тощо.

Підтримуючи думку Інституту екології Карпат щодо надання особливого статусу охорони для Цетрарії ісландської надаємо такі рекомендації:

1. До прийняття Верховною Радою України закону «Про Смарагдову мережу» затвердити наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України особливий статус «вид, що становить особливий ресурсний інтерес», який відповідає Додатку V. Оселищної Директиви (Habitats Directive) ЄС «види тварин та рослин, що становлять особливий інтерес для суспільства, до відлову та збору яких у природі необхідно застосовувати певні заходи регулювання», і заборонити надавати ліміти на його використання протягом наступних 10 років.
2. Враховуючи масштабність знищення лишайникового покриву через бракон'єрський збір Цетрарії ісландської на територіях об'єктів природно-

заповідного фонду України (Карпатський біосферний заповідник, Карпатський національний природний парк) звернутися до Державної екологічної інспекції України з відповідними матеріалами для обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства об'єкту рослинного світу (лишайники, мохи – 135 грн. за знищення 1 дм²) (Додаток 6 до постанови Кабінету Міністрів України від 10 травня 2022 р. № 575), а також до Спеціалізованої екологічної прокуратури Офісу Генерального прокурора для відкриття кримінального провадження за злочини проти природи.

3. При розробці нових проєктів організації територій природоохоронних установ, зокрема Карпатського національного природного парку, Карпатського біосферного заповідника та ін., окремим пунктом передбачити заходи щодо охорони та моніторингу Цетрарії ісландської та асоційованих з ним видів рослин та лишайників.
4. Для оцінки впливу бракон'єрської заготівлі на стан популяцій Цетрарії ісландської та асоційованих з ним видів на усьому ареалі в межах України та з метою надання лишайнику відповідного природоохоронного статусу необхідно провести комплексні дослідження за участі установ НАН України (Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України та Інститут екології Карпат НАН України) за сприяння та фінансової підтримки Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України.

Т.в.о. директора Інституту
доктор біол. наук

Оксана ВІНОГРАДОВА